

Бокша, С.А. Працэдура выбарання германскага караля паводле залатой булы 1356 г. / С.А.Бокша // Лістападаўскія сустрэчы-8 [Электронны рэсурс]: зб. арт. па матэрыялах Міжнар. навук. канф. у гонар акадэмікаў М. М. Нікольскага і У. М. Перцава / навук. рэд. В. А. Фядосік, І. А. Еўтухоў. – Мінск : БДУ, 2011. – Рэжым доступу : <http://www.elib.bsu.by>, абмежаваны. – С. 142-147

С. А. Бокша

ПРАЦЭДУРА ВЫБРАННЯ ГЕРМАНСКАГА КАРАЛЯ ПАВОДЛЕ ЗАЛАТОЙ БУЛЫ 1356 г.

Упарадкаванне працэдуры выбарання германскага караля (у тэксце крыніцы – rex Romanorum) з’яўляецца ядром помніка сярэдневяковага права, атрымаўшага найменне Залатая була. Вакол дадзенага пытання былі згрупаваны такія палажэнні, як арганізацыя дзяржаўнага кіравання, і правы і абавязкі курфюрстаў, як носьбітаў пэўных уладных паўнамоцтваў. Працэдура выбарання караля ўключае ў сябе наступныя паслядоўныя этапы:

- 1) падрыхтоўка да выбарання,
- 2) непасрэдна выбаранне караля.

Першы этап больш працяглы па часе (да трох месяцаў), ён уключае шэраг дзеянняў з боку курфюрстаў. Паслядоўнасць і дакладнасць гэтых дзеянняў давала магчымасць здзейсніць акт выбарання караля, як таго і жадаў імператар Карл IV – галоўны ініцыятар прыняцця Булы (Die Goldene Bulle) [1].

Другі этап – гэта шэраг дзеяў, асноўнай з якіх з’яўляецца выбаранне караля большасцю курфюрстаў. Толькі князі-выбаршчыкі ў складзе калегіі з сямі асоб (у тэксце крыніцы – principes electores) мелі права ўдзельнічаць у выбаранні караля.

Падрыхтоўка пачынаецца як толькі вестка пра смерць караля распаўсюджваецца ў майнцкім дыяцэзе. Архіепіскап Майнцкі ў адпаведнасці з абавязкам павінен даслаць лісты астатнім курфюрстам. Лісты змяшчалі запрашэнне на выбары і ўказвалі дзень, ад якога пачынаецца адлік трох

месяцаў. На працягу гэтага часу курфюрсты павінны з'явіцца на месца выбараня (Die Goldene Bulle, сар. I, 15). Традыцыйна гэтым месцам быў Франкфурт. У Буле Франкфурт таксама вызначаецца ў якасці горада, дзе адбываецца ўрачыстае мерапрыемства. Вышэйназванае права майнцага архіепіскапа – таксама асвечана традыцыяй, на якую ёсць спасылка ў крыніцы (Die Goldene Bulle, сар. IV, 2). Аднак няма ўпамінавання пра пфальцграфа Рэйнскага, які меў аналагічнае права задоўга да з'яўлення Залатой булы (Schwabenspiegel, Ldr, сар. 130). Вядома, што ім пфальцграф карыстаўся ў 1291 г. падчас выбараня Адольфа Нассау. Магчыма, разлік імператара Карла IV быў заснаваны на імкненні пазбегнуць канкурэнцыі з боку розных прадстаўнікоў калегіі. Гэта было зроблена і ў дачыненні да іншых цырымоній, калі пэўныя курфюрсты не могуць адначасова займаць прэстыжнае месца, і таму неабходна вызначаць дакладны парадак падачы галасоў падчас выбараня, займання месца побач з каралём, шэсця ў каралеўскай працэсіі (Die Goldene Bulle, сар. III, IV, XXII).

Калі архіепіскап Майнца не выканае абавязкі належным чынам, то курфюрсты павінны сабрацца

разам на працягу трох месяцаў у Франкфурце з уласнага памкнення (Die Goldene Bulle, 2, сар. I, 16). Рух князеў-выбаршчыкаў у Франкфурт цалкам рэгламентаваўся:

- кожны курфюрст, а таксама іншыя князі, герцагі, бароны і г. д. былі

абавязаны даць свайму калегу ахову ў час перамяшчэння таго па іх абласцях у прамым і зваротным накірунках (Die Goldene Bulle, сар. I, 1, 2, 5);

- усе рознагалосці, варажасць і звадкі паміж курфюрстамі і князямі, па тэрыторыях якіх ён рухаецца, на час выбарання караля належала спыніць;

- да кожнага курфюрста прыкамандзіроўвалася ўласная світа, абавязаная суправаджаць яго. Яна складалася з князеў, епіскапаў, графаў, прадстаўнікоў гарадоў. Курфюрст павінен быў загадзя даслаць вестку тым, каго ён хацеў бачыць у сваёй свіце (Die Goldene Bulle, сар. I, 13);

- у адносінах да ўсіх, у тым ліку і курфюрстаў, хто не жадаў кіравацца вышэйадзначанымі прадпісаннямі, прадугледжвалася пакаранне – страта голасу, становішча, годнасці і нават уласнага лена (Die Goldene Bulle, сар. I, 1, 3–4, 6).

Пастанаўленні, якія датычыліся суправаджэння і руху курфюрстаў, утвараюць новаўвядзенне, уключанае ў тэкст Булы Карла IV. Дагэтуль курфюрсты не валодалі перавагамі такога кшталту. Раней магло здарацца, што курфюрст заставаўся па-за ўдзелам у выбарні, бо яго шлях павінен быў праходзіць праз вобласць яго цяперашняга ворага. У 1314 г. архіепіскап Генрых Кёльнцкі не ўдзельнічаў з-за гэтага ў выбарні і быў вымушаны ўпаўнаважыць

пфальцграфа на выбранне каралём Фрыдрыха Габсбурга [2, 14]. У іншых выпадках для бяспечнага прасоўвання да месца

выбрання і ў зваротным накірунку курфюрст павінен быў заключаць дамовы, паводле якіх яму давалі ахову [2, 14]. Гэтае палажэнне павінна разглядацца як імкненне дзяржавы гарантаваць прыбыццё курфюрстаў да месца прызначэння з тым, каб у далейшым выбраць галаву каралеўства як належыць, ігнаруючы і не зважаючы на феадальныя войны і сітуацыі, звязаныя з імі. Праблема ўмацавання міру (ландфрыда) праяўляецца праз падрабязнае апісанне світы кожнага князя-выбаршчыка, імкненне цэнтральнай улады часова спыніць звадку, строга пакараць за невыкананне палажэнняў закона. Распрацоўка дадзенага пытання займала Карла IV яшчэ да прыняцця Булы на сейме ў Нюрнбергу. Таму выбар каля сарака князёў, герцагаў, графаў, баронаў і гарадоў здаецца запланаваным і падрыхтаваным загадзя, затым узгодненым на імперскім сейме. Була вызначае тых асоб, якія б змаглі поўнаасцю выконваць сваю задачу, таму выбраны яны згодна з тапаграфічным станам сваіх уладанняў. Амаль усе прадстаўнікі курфюрсцкіх світаў, вызначаныя ў Буле, былі прадстаўлены на сейме, дзе прымалася Залатая була [3, 264–266].

Пасля прыбыцця курфюрстаў у Франкфурт Була прадпісвала ім уваходзіць у горад з 200 коннікамі. З гэтай колькасці толькі 50 чалавек могуць быць узброенымі (Die Goldene Bulle, cap. I, 17). Наступныя

артыкулы абавязваюць жыхароў Франкфурта пад страхам абвінавачвання ў клятваадступніцтве і прымянення ў адносінах да іх адпаведных санкцый выконваць паліцэйскія функцыі па кантролю колькасці ўступаючых у горад узброеных людзей. З гэтага выцякаюць наступныя следствы:

1) у перыяд выбрання караля колькасць суправаджэння ўваходзячых у горад курфюрстаў павінна рупліва лічыцца, каб пазбегнуць сур'ёзных сутычак у час вырашэння пытання адносна будучага кіраўніка дзяржавы;

2) парушыўшых гэтую пастанову чакала супраціўленне жыхароў горада Франкфурта і пакаранне.

Тут меў месца прыватны выпадак: калі асоба курфюрста ці яго паслоў мела б «некурфюрсцкі» статус, то іх не падвяргалі б праверцы і прапусцілі ў горад, не пытаючы пра колькасць суправаджэння, і калі ён правёў бы за сабой больш людзей, чым вызначана, то не змог бы дзейнічаць ад свайго імя ў асяроддзі сапраўдных курфюрстаў [4, 120].

Другі этап працэдуры выбрання караля пачынаўся на наступны дзень, пасля таго, як усе князі-выбаршчыкі з'язджаліся ў Франкфурт. Раніцай ім належала зысціся ў царкве св. Барталамея на імшу «*In principio erat verbum*». Пасля імшы надыходзіў час клятвы на Евангеллі – свецкія курфюрсты дакраналіся да яго «*corporaliter*», духоўныя – «*spiritualiter*» (*Die Goldene Bulle*, сар. II, 1). Мелася на ўвазе, што асобы духоўнага сана, з прычыны

спраўленага над імі таінства свяшчэнства, узмоцненага пасвячэннем у епіскапы, далучаны да Святога духа і мелі яго ў сваім сэрцы, таму не дакраналіся да Евангелля рукой. Клятву вымаўляў архіепіскап Майнцкі, у дзяцэзіі якога знаходзіўся Франкфурт.

Цікавым бачыцца палажэнне, што абавязвала курфюрстаў выбраць германскага караля на працягу 30 дзён, пачынаючы з дня прынясення клятвы, пасля чаго закон прадпісваў перавесці князёў-выбаршчыкаў толькі на хлеб і ваду. Б.-У. Хергемёлер бачыць тут уплыў кананічнага права, праводзячы паралелі з канклавам [3, 444].

Нарэшце Була рэпрэзентуе прынцып, паводле якога павінны адбывацца выбранні караля у наступныя часы – выбранне ажыццяўлялася падчас галасавання прадстаўнікамі калегіі курфюрстаў. Відавочна, што, калі няма супярэчнасцей у вызначэнні пытання: якія князі выступаюць у якасці паўнапраўных курфюрстаў, – магчыма вырашэнне пытання пра тое, ці правільна ажыццёўлена выбранне караля на аснове прынцыпу большасці. Першае палажэнне – перадумова легітымнасці наступнага. Паколькі «Свяшчэнная Рымская імперыя» да гэтага часу эвалюцыяніравала да выбарчай манархіі, то Карл IV у Залатой буле не імкнуўся змяняць дзяржаўна-палітычныя рэаліі, якія былі «візітоўкай» германскай імперыі. Наадварот, прынцып выбарнага караля калегіяй з найбольш уплывовых і аўтарытэтных князёў імперыі набыў заканадаўчае афармленне. З аднаго боку, у наступныя стагоддзі Залатая була вызначалася як «анархія ў выглядзе закона, названага канстытуцыяй» [5, 190]. З другога боку, Карл

вырашаў неадкладнае пытанне свайго часу – у перыяд з 1198 і да 1349 г., на працягу 68 гадоў, у імперыі было два каралі. Легітымная ўлада, г. зн. выбраная ў адпаведнасці з нормамі дзяржаўнага права, – гэта першая мэта, якой імкнуўся дасягнуць імператар, калі ўпарадкоўваў палажэнні адносна законнага выбарнага караля ў імперыі.

У аснову быў пакладзены прынцып выбарнага большасцю калегіі, што існаваў задоўга да Залатой булы. У Швабскім зярцале ёсць сведчанне:

«...што тычыцца князёў, калі тры выбралі аднаго, а чацвёрта – другога, трое павінны ісці за чатырма, і так павінна меншасць падпарадкавацца большасці, гэта тычыцца ўсіх выбарнаў...» (Schwabenspiegel, Ldr, cap. 130). У часы імператара Людвіга IV менавіта выбарнае большасцю курфюрстаў прызнавалася цалкам легітымным і дастатковым: «выбраным у згодзе» павінен лічыцца той, за якога аддалі галасы большасць курфюрстаў. Дакладна гэта было паўторана ў Рэнзскай пастанове 1338 г., а затым падпісана імператарам у якасці закона. Аднак прынцып выбарнага большасцю калегіі не змог бы вырашыць пытанне і пазбавіць імперыю прэцэдэнтаў,

калі б склад калегіі быў неўпарадкаваным. З 1356 г. гэты момант набыў завершанаць, бо выбіраць караля маглі толькі 7 князёў-выбаршчыкаў, а менавіта тры архіепіскапы – Майнцкі, Трырскі, Кёльнскі, а таксама кароль Чэшскі, пфальцграф Рэйнскі, герцаг Саксонскі, маркграф Брандэнбургскі (Die Goldene Bulle, cap. III; IV, 1, 2; XXII). У закончаным выглядзе гэта

ўвасобілася ў Залатой буле: «Пасля таго, як ў тым жа месцы яны (princi- res electores) ці большая частка іх здзейсніць выбранне, такое выбранне павінна лічыцца таксама, як быццам бы яно было здзейснена імі ўсімі адзінадушна» [2, 578].

У якасці новаўвядзення трэба звярнуць увагу на вызначэнне, што дазваляе выбранне курфюрстам самога сябе, пры гэтым патрабуецца яшчэ 3 галасы, дзеля таго, каб утварылася большасць [2, 578]. Як лічыць К. Цоймер, дадзеная пастанова была ўведзена Карлам IV, які зыходзіў з тэарэтычных меркаванняў, паколькі дадзенае палажэнне не было звязана дагэтуль з практыкай выбарнага рымскага караля [2, 18]. Характэрным прыкладам дзеяння дадзенага палажэння Булы з'яўляецца выбранне караля, якое адбылося ў 1400 г. Пфальцграф Рупрэхт III быў выбраны архіепіскапамі Майнцкім, Кёльнскім і Трырскім, пацвердзіўшы сваю згоду стаць каралём. Такім чынам, была забяспечана неабходная большасць у чатыры галасы, што адпавядала прадпісанню Залатой булы, і Рупрэхт быў абвешчаны каралём.

Прынцып, што прадугледжваў упарадкаванне калегіяльнага выбарнага, вакол якога былі згрупаваны астатнія палажэнні, наштурхоўвае на імкненне вызначыць форму выбарнага, замацаваную ў Буле. Уласна працэдура мела характар ланцуга неабходных дзеянняў, ніводнае звяно з якога не магло быць прапушчана, а канкрэтна:

- 1) асабістае персанальнае вызначэнне кандыдатуры кожным курфюрстам,
- 2) урачыстае абвешчэнне вынікаў выбарнага,
- 3) памазанне і каранацыя ў Аахене,

- 4) свецкае ўзвядзенне на трон у Аахене,
5) атрыманне імперскіх інсігніяў,
6) прызнанне караля на месцах і прыняцце прысягі падданымі. Выбранне германскіх каралёў, папярэднікаў Карла IV, праходзіла па той жа самай схеме, як можна вылучыць з выбарчых дэкрэтаў Генрыха VII, Людвіга Баварскага, Фрыдрыха Прыгожага:
- перамовы ў выглядзе нарады, вынікам якой з'яўлялася выяўленне асобы кандыдата,
 - галасаванне наконт прызначэння выбранага ў якасці кандыдата на трон (*nominatio*),
 - урачыстая працэдура выбарня (*electio*).

Такім чынам, выбранне як цэласны акт (перамовы, а потым прызначэнне кандыдата) папярэднічала непасрэднай працэдуры выбарня. Аднак у Залатой буле акцэнт пачынае пераносіцца на іншае, бо ніводным словам не ўспамінаюцца этапы, якія папярэднічалі элекцыі. У гэтай сувязі Булу магчыма лічыць нечым накіраваным рэформы, што ўводзіла форму выбарня, якая адгэтуль павінна была складацца з аднаго акта – а менавіта – *electio*. Але традыцыя ўсё ж заставалася ў сіле, да таго ж працэдура выбарня ў наступныя стагоддзі праходзіла як фармальны акт, і яго рашэнне было толькі вынікам папярэдняга прызначэння кандыдата, якое праводзілася на аснове ўзаемных палітычных меркаванняў.

1. Die Goldene Bulle vom 10. Januar und 25. Dezember 1356, lateinisch und früh- neuhochdeutsch/ Hg. von W. Fritz // MGH. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 1354–1356. – Weimar: Hermann Böhlaus Nachf., 1978–1992. – Th. XI. – S. 535–633.
2. *Zeumer, K.* Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV.: Entstehung und Bedeutung der Goldenen Bulle/ K. Zeumer. – Weimar: H. Böhlaus Nachf., 1908. – Th. 1.
3. *Hergemöller, B.-U.* Der Nürnberger Reichstag von 1355/1356 und die «Goldene Bulle» Karls IV / B.-U. Hergemöller. – Münster: Diss.-Druck, D. Gräbner, 1978.
4. *Бойцов, М. А.* Ребенок и глупец избрали короля... / М. А. Бойцов // Казус: индивидуальное и уникальное в истории. – М.: РГГУ, 1997. – С. 110–136.
5. *Брайс, Дж.* Священная Римская империя / Дж. Брайс / перевод с посл. англ. издания Д. М. Петрушевского. – М.: Тип. А. И. Мамонтова, 1891.